

Horská krajina českého náboženství

Život lidí snad na celém světě se v posledních desetiletích hodně změnil. Tato změna je nejvíce vidět na náboženství – aspoň u nás, na tzv. Západě. Proměnilo se jak jeho místo ve veřejném prostoru, tak ve vnitřních životech lidí. Vždyť kdo by si ještě před třiceti lety pomyslel, že se o náboženství bude živě diskutovat v každé hospodě? A kdo by si pomyslel, že se bude praktikovat hlavně mimo zdi kostelů a synagog?

text a snímky **ZDENĚK VOJTÍŠEK**

PŘÁVĚ ČASTÉ OMEZENÍ na kostely, synagogy, mešity či chrámy je v současném běžném chápání slova „náboženství“ matoucí, protože náboženský život nemusí být nutně spjat s institucí a jím spravovaným „svatým místem“. Je to ostatně podobné jako lidové omezení významu pojmu „náboženství“ na ty případy, kdy se výslovně myslí na jednoho boha či více bohů. Takové pohledy už v současnosti rozhodně nestačí (pokud vůbec kdy stačily), protože jejich „slepé skvrny“ jsou neúnosně veliké. Pokud naopak vyjeme z jednoduché, ale široké definice podle religionisty Ivana Štampacha [1] a vymezíme náboženství jako souhrn projevů vztahu člověka k předpokládané transcendentní skutečnosti, otevře se nám pohled, který současné situaci více odpovídá: pohled do velmi pestré a plodné „krajiny“ současného českého náboženského života.

V této krajině je bezpochyby dostatek života, ale ne každý jeho projev to má vždy jednoduché. Snad nejvíce připomíná bohatou horskou louku s ostrovy kleče a osamělými stromy. Každopádně krajinu vystavenou ne zcela příznivému větru lhostejnosti a nedůvěry vůči náboženství. Tedy ani ne tak výslovnému ateismu (byť i ateismus jistě vane českým náboženským prostorem) jako spíše neochotě se příliš zabývat něčím, čemu nerozumíme, co v nás nebudí důvěru a co konečně k řešení obyčejných denních starostí ani moc nepotřebujeme.

A záležitostí náboženství my Češi chceme rozumět opravdu málo. Až se skoro zdá, že proticírkevní kampaň komunistické strany přinesla v západní části Československa spíš „náboženský analfabetismus“ než prosazovaný „vědecký ateismus“. Snad právě nízká úroveň vědomostí o jednotlivých náboženských tradicích a chybějící osobní zkušenost s lidmi, kteří z nich čerpají, učinila českou společnost mimořádně vstřícnou k protiislámskému

politickému populismu a náchylnou ke strachu z islámu jako takového.

OŠLEHANÉ STROMY

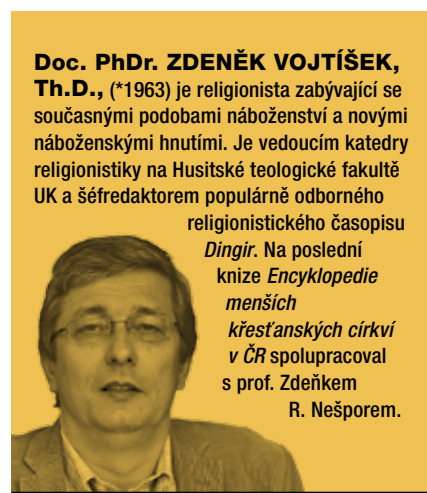
Nepřehlédnutelnou dominantou české náboženské krajiny je římskokatolická církev, k níž se při posledním sčítání lidu v roce 2011 přihlásilo více než milion občanů. Oproti ní jsou další dvě tzv. velké církve docela malé, byť mají také hluboké kořeny. Českokobratrská církev evangelická vznikla sice teprve roku 1918, ale tehdy se sjednotily daleko starší větve českého reformačního křesťanství (luterská a kalvínská) a nová církev se vztáhla také ke slavné Jednotě bratrské. Při posledním sčítání se k ní přihlásilo přes 50 tisíc občanů. Československá církev husitská také vznikla relativně nedávno – roku 1920 –, ale slovem „husitská“, přijatým do názvu roku 1971, jasně odkázala k raně novověké církvi pod obojí. Roku 2011 se k ní přihlásilo téměř 40 tisíc lidí. Toho, co mají tyto nestejně velké, ale s českou historií podobně spjaté církve též společného, je více: například relativně vysoký věk jejich farníků [2] a také rychlý úbytek počtu těch, kteří se k nim hlásí: mezi třemi sčítáními ve svobodných poměrech (v letech 1991, 2001 a 2011) jich ubyla pokaždé zhruba polovina, ba někdy ještě víc. Tento rychlý pokles se asi stal hlavní příčinou novinářské zkratky o české společnosti jako společnosti ateistické.

Počty lidí navštěvujících bohoslužby jsou u nás ve srovnání s jinými zeměmi skutečně nižší, ale v podstatě stabilní: těch, kdo se dostanou na bohoslužbu aspoň jednou měsíčně, je v Česku stále asi desetina. [3] Těchto lidí se tedy onen masivní úbytek příliš netýká. Týká se naopak těch, jimž se s nadsázkou říká „kočároví křesťané“: lidí, kteří se k církvi hlásí, byť s ní příliš nežijí a do kostela se vypraví jen třikrát za život, a to v kočárku na křest, pak ve svatebním a konečně v pohřebním kočáře. Zdá se, že právě tito

lidé, praktikující „zástupné náboženství“ [4] (neboť se nechají v kostele „zastupovat“ aktivnějšími věřícími), mizí z české společnosti patrně rychleji než v mnoha jiných částech Evropy. Ano, představa, že někdo sympatizuje s náboženskou institucí (a často ji dokonce finančně podporuje), byť s ní nežije a její služby v drtivé většině svého života nevyužívá, je v české společnosti téměř absurdní.

Charakteristická pro českou společnost totiž není nízká návštěvnost bohoslužeb. Ještě nižší je ve Francii, Rusku a skandinávských zemích. [3] Charakteristické je něco jiného: minimální důvěra v církve. V tom je česká společnost skutečně na samém konci žebříčku. [3]. Nedůvěra se projevuje i tím, že počet obyvatel, kteří do kostela nechodí nikdy, je vyšší než ve jmenovaných zemích. [2] To nebylo možné přehlédnout například při politických jednáních o církevních restitucích. V české společnosti je mezi těmi, kdo s církve nevěří, patrná nedůvěřivá skepse a téměř nepřítelství ve vztahu k nim.

Nedůvěra k církvím vyplývá jednak snad z obecné české nižší důvěry v instituce, jednak z české historie. Jako rozhodující období se přitom jeví 19. století. [5] Sekularizační

Doc. PhDr. ZDENĚK VOJTÍŠEK, Th.D., (*1963) je religionista zabývající se současnými podobami náboženství a novými náboženskými hnutími. Je vedoucím katedry religionistiky na Husitské teologické fakultě UK a šéfredaktorem populárního odborného religionistického časopisu *Dingir*. Na poslední knize *Encyklopedie menších křesťanských církví v ČR* spolupracoval s prof. Zdeňkem R. Nešporem.

VLEVO: Oltář v Harinam mandir hnutí Hare Krišna v Praze. **VPRAVO:** Z chrámu vietnamského buddhismu ve Svatém kříži u Chebu

vliv osvícenství, patrný i jinde v Evropě, byl v českých zemích zvláště v druhé polovině 19. století ještě posílen národním hnutím. Idea češství totiž čerpala hlavně z nekatolických zdrojů a napájela se pocitem křivdy ze strany církve, těsně spjaté s habsburskou monarchií, a ze vzdoru vůči ní. To způsobilo, že příslušnost mnoha Čechů k římskokatolické církvi se stala formální a i praktikující katolíci si udržovali kritický odstup od církve a jejich postojů a požadavků. Kulturní atmosféra samostatného Československa, ideologie komunistů i politické události posledních desetiletí (například již připomenuté církevní restituce) tuto nedůvěru už jen posilovaly a zahruly do ní i jiné náboženské instituce.

Vrátíme-li se k metafoře v úvodu, zvláště velkým církvím uschly ty části koruny, které jsou od kmene nejvzdálenější. Je možné odhadnout, že jejich zelené koruny budou v příštích desetiletích ještě menší: možná už ne ani tolik kvůli dalšímu odlivu „kočárových křesťanů“, jako kvůli věkovému profilu těchto církví.

ŽIVOTASCHOPNÁ KLEČ

Přikrčeny před větrem nedůvěry k náboženským institucím si relativně dobře vedou alespoň některá z menších náboženských společenství. Zdá se, že rozhodující pro mírný růst některých z nich je schopnost nabídnout vedle duchovních statků také zážitek pospolitosti a společné aktivity. Na křesťanské straně se to týká především některých evangelikálních církví, a to jak klasických (Církev bratrská), tak pentekostálních (Apoštolské církve, Církev křesťanských společenství), možná nejvíce ale nových a dynamických společenství, patřících do tzv.

neocharismatického hnutí (nejhlubší kořeny z nich má Církev Slovo života). Evangelikální kořeny ovšem nejsou zárukou růstu: baptisté, adventisté sedmého dne i svědkové Jehovovi spíše stagnují, metodisté dokonce slábnou. [6]

Podobně jako některé evangelikální církve zjevně posiluje i společenství českých pravoslavných křesťanů (ačkoli to data ze sčítání lidu zatím nepotvrzují). Důvodem ale není ani tak misie, jako spíše víra těch, kteří v Česku našli (možná dočasný) nový domov. Podobná situace je v muslimských obcích: ačkoliv v nich nechybějí čeští konvertité, velmi důležití jsou původně cizinci, žijící na území Česka. Právě ti určují, že česká společenství muslimů jsou národnostně velice pestrými útvarů. Věřící, kteří se nenarodili v Česku, nalezneme ve větší míře také v židovských obcích.

Naproti tomu etablovaná společenství, která čerpají z indických tradic, jsou téměř výhradně tvořena českými konvertity. Jistě největší z těchto společenství představují náslodovníci svámího Mahéšvaránandy. Postoj k svému duchovnímu učiteli ale mají různý: výslovně náboženským společenstvím je Česká hinduistická náboženská společnost, zatímco mezi Mahéšvaránandovými žáky, praktikujícími v relativně velké a aktivní organizaci Jóga v denním životě, bychom našli i ty, pro něž je jóga aktivitou především zdravotní a relaxační, nikoli náboženskou. Jednoznačně náboženskou orientaci má misijně velmi zdatné, ale stále nepříliš početné hnutí Hare Krišna (Mezinárodní společnost pro vědomí Krišny). Mezi známější česká společenství s indickými kořeny patří následovníci Šrí Činmoje, sahadža jogíni či jogíni a tantrici ze sdružení Rezonance.

Buddhistických společenství bychom u nás našli více než dvě desítky, ale jen jedno tvoří buddhisté, kteří v této tradici vyrůstali nebo pro něž je kulturním dědicstvím. Jsou to občané vietnamského původu či s vietnamskými rodinnými kořeny, kteří od roku 2005, kdy v Česku začal dlouhodobě působit první vietnamský mnich, zřídili již více než deset buddhistických chrámů. Ostatní buddhistická společenství jsou tvořena českými konvertity a pouze vedena či příležitostně navštěvována představiteli sanghy (společenství) z buddhistických zemí. Zcela dominantní postavení mezi nimi má Buddhismus Diamantové cesty, mimořádně úspěšná česká pobočka mezinárodní organizace, jež je součástí školy kagjü tibetského buddhismu. V Česku funguje již přes padesát místních skupin a jejich věkové složení (mladí dospělí) i entuziasmus vytvářejí potenciál k dalšímu růstu.

Z dalších náboženských tradic – čínských, pohanských, mystických či ezoterických – u nás vznikají stabilní společenství spíše výjimečně. K lóžím svobodných zednářů a k hnutí Grálu z doby mezi světovými válkami se v osmdesátých letech přidala z ezoterické tradice Nová Akropolis a v devadesátých letech dvě společenství rosikrucianů (Lectorium rosicrucianum a A. M. O. R. C.).

BUJNÁ LOUKA S MNOHA KVĚTY

Menší společenství téměř všech tradic se tedy v české společnosti celkem dobře drží. Ale typický pro současný český náboženský život je „bujný podrost“ subjektivního, ne-institucionalizovaného náboženství, který – paradoxně – zůstává spíše neviditelný. Zdá se, že pro Čechy je na něm atraktivní především praktický užitek, jež může přinést. Česká společnost totiž v mezinárodním srovnání vykazuje nadprůměrnou důvěru k amuletům, věštčům, horoskopům či léčitelům. [3]

Má své slavné a úspěšné léčitele, například Tomáše Pfeiffera, který převzal odkaz léčení kosmickou energií od svého učitele Josefa Zezulky, na nějž se obraceli již představitelé komunistické moci. Zřetelná je také obliba homeopatik a dalších metod ezoterického léčitelství (například léčitelské práce s auroou) i mnoha metod čínského a indického léčitelství (akupunktury a odvozených metod, respektive působení na pránu a čakry). Alternativní metody se základem v náboženských předpokladech se u nás dobře uplatňují i na poli psychoterapie: obliba holotropní terapie amerického duchovního učitele českého původu Stanislava Grofa je sice patrně již za zenitem, počet Čechů inspirovaných Grofem ale zůstává relativně vysoký. Mezi terapiemi získaly značný ohlas také tzv. rodinné (též systemické) konstelace nebo regresní (reinkarnační) terapie, zatímco scientologickému hnutí se u nás naopak příliš nedaří.

Podobně jako u výše zmíněné jógy je třeba i u těchto metod mít na paměti, že se v důsledku svého praktického zaměření nemusí stávat „projevem vztahu k předpokládané transcendentní skutečnosti“ (ve smyslu definice uvedené na samém začátku), ale mohou být chápány nenábožensky jako jedno z možných řešení pocívaného problému nebo jako jedna z možností osobního rozvoje a naplnění touhy cítit se dobře. Tak tomu ostatně může být i u meditačních technik, čínských metod kultivace energie čchi, takzvaných bojových umění, feng-šuej a různých věštebných technik, pozitivního myšlení, mentálního kontaktování kosmických a nadlidských bytostí (channelingu), tantry, šamanských rituálů a mnoha dalších. K odpojení těchto metod od původních náboženských předpokladů může přispět i používání nenáboženského slovníku: velmi oblíbeným výrazem je „energie“, který navíc naznačuje často diskutovanou naději na potvrzení účinnosti těchto metod ze strany přírodních věd.

Náboženský rozměr těchto aktivit vystupuje zřetelněji tehdy, když jsou součástí životního směřování, jehož cílem je transformace člověka a podíl na transformaci lidstva, popřípadě planety Země. Takové směřování je v souladu s největším, vpravdě lidovým plodem ezoterické tradice, s hnutím Nového věku (New Age). Zatím poslední velké očekávání příchodu nového věku lidstva se vztahovalo k době zimního slunovratu roku 2012 a údajně ho kromě jiného potvrzoval i mayský kalendář. Také tato myšlenka měla v české společnosti značný ohlas, a to navzdory tomu (anebo snad proto), že ji nepodporovala žádná instituce, nýbrž volná síť na sobě nezávislých duchovních učitelů, autorů, léčitelů, terapeutů ap.

Z VÝLETU DOMŮ

Cestou zpět z metaforické krajiny českého náboženství nám zbude hlavně dojem. Stromů jsme se snadno dopočítali a také kleč

věřící hlásící se k církvi	1991	2001	2011
Apoštolská církev	1 458	4 565	4 934
Bratrská jednota baptistů	2 544	3 622	3 208
Církev adventistů sedmého dne	7 674	9 757	7 394
Církev bratrská	2 759	9 931	10 872
Církev československá husitská	178 036	99 103	39 276
Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů v ČR		1 366	926
Církev řeckokatolická	7 030	7 675	9 927
Církev římskokatolická	4 021 385	2 740 780	1 083 899
Česobratrská církev evangelická	203 996	117 212	51 936
Evangelická církev augsburského vyznání v ČR	33 130	14 885	6 645
Evangelická církev metodistická	2 855	2 694	1 952
Federace židovských obcí v ČR	1 292	1 515	1 132
Jednota bratrská		3 426	2 156
Křesťanské sbory	3 017	6 927	3 458
Luterská evangelická církev a. v. v ČR		5412	2 591
Náboženská společnost českých unitářů	365	302	155
Náboženská společnost Svědkové Jehovovi	14 575	23 162	13 097
Novoapostolská církev v ČR	427	449	98
Pravoslavná církev v českých zemích	19 354	22 968	20 628
Slezská církev evangelická augsburského vyznání		14020	8 162
Starokatolická církev v ČR	2 725	1 605	1 736
Církev Křesťanská společenství		4 012	9 387
Obec křesťanů v České republice			884
Mezinárodní společnost pro vědomí Křišny, Hnutí Hare Křišna		294	675
Česká hinduistická náboženská společnost			427
Buddhismus Diamantové cesty linie Karma Kagjü			3 487
Církev živého Boha			371
Ruská pravoslavná církev, podvorje patriarchy moskevského a celé Rusi v ČR			5 844
Ústředí muslimských obcí			1 442
Višva Nirmala Dharma			1 100
Církev Nová naděje			430
Církev Slovo života			857
Církev sjednocení (moonisté)		43	65
Scientologická církev		110	374
Anglikánská církev		201	115
islám		3 699	1 943
buddhismus		6 817	2 632
hinduismus		767	210
katolická víra			71 138
protestantská/evangelická víra			8 211
křesťanství			13 034
judaismus			345
Jedi			15 070
ateismus			1 075
pohanství			863
jiné			53 277
věřící hlásící se k církvi:	4 502 622	3 066 287	1 467 438
věřící nehlásící se k církvi ani nábož. společnosti	21 085	221 801	707 649
věřící celkem	4 523 707	3 288 088	2 175 087
bez náboženské víry	4 112 864	6 039 991	3 612 804
neuveđeno	1 665 617	901 981	4 774 323

Tab. I: SROVNÁNÍ VÝSLEDKŮ sčítání lidu v otázce náboženství v letech 1991, 2001 a 2011. Tabulka: Zdeněk Vojtíšek

je možné popsat ještě celkem dobře. Nejnižší patro se ale strukturovanému popisu brání. Při snaze o popsání neohrazené rozkvetlé louky individuálního a privátního náboženství se totiž dosavadní nástroje nezdaří

vhodné: jsou otřeseny kategorie „věřící“ i „nevěřící“, „stoupenec“ i „hlásící se“, „křesťan“, „příslušník hnutí New Age“ či „buddhista“, ba dokonce samo „náboženství“. Pro religionistiku je to ohromně vzrušující výzva. ●

K dalšímu čtení...

- [1] Ivan Štampach: Přehled religionistiky, Portál, Praha 2008, s. 30.
- [2] Dana Hamplová: Česká religiozita – církevní příslušnost a víra ve světle sčítání lidu a dat ISSP 2008, Naše společnost 8, 5, 2010/1.
- [3] Dana Hamplová: Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí, Karolinum, Praha 2013.
- [4] Grace Davie: Vicarious Religion: A Methodological Challenge, in: Nancy T. Ammerman (ed.): Everyday Religion: Observing Modern Religious Lives, Oxford University Press, Oxford, s. 21–35.
- [5] Zdeněk R. Nešpor: Příliš slábi ve víře, Kalich, Praha 2010.
- [6] O tzv. malých církvích viz knihu Zdeňka R. Nešpora a Zdeňka Vojtíška: Encyklopedie menších křesťanských církví v České republice, Karolinum, Praha 2015.